

עובדות ומספרים

1. בשנת הלימודים האקדמית תשע"ב פועלים **67 מוסדות להשכלה גבוהה** לפי הפירוט הבא: 7 אוניברסיטאות מחקר, האוניברסיטה הפתוחה, 36 מכללות אקדמיות (מהן 21 המתוקצבות על ידי הוועדה לתכנון ולתקצוב ו-15 מכללות פרטיות) ו-23 מכללות להכשרת עובדי הוראה.

2. כ-**298,400 סטודנטים** לומדים בשנת תשע"ב לקראת תואר אקדמי בכל המוסדות הנ"ל (כולל המסלולים האקדמיים באחריות אוניברסיטאית והאוניברסיטה הפתוחה)¹.
להלן חלוקת הסטודנטים לפי תארים בתשע"ב בהשוואה לתשע"א:

תשע"א	תשע"ב (תחזית)	% שינוי	
291,790	298,425	2.3%	סה"כ
226,010	230,055	1.8%	תואר ראשון
53,980	56,560	4.8%	תואר שני
10,590	10,600	0.1%	תואר שלישי
1,210	1,210	-	תעודה

3. מספר הסטודנטים לתואר ראשון בכלל המערכת הוא כ- 230,000 על פי החלוקה הבאה:

תשע"א	תשע"ב (תחזית)	% שינוי	
226,010	230,055	1.8%	סה"כ
74,920	74,920	-	אוניברסיטאות המחקר – סה"כ
66,415	66,420	-	מהם: קמפוסים ראשיים
8,505	8,500	-	מסלולים באחריות אוניברסיטאית
42,855	43,285	1.0%	האוניברסיטה הפתוחה
87,410	90,450	3.5%	מכללות אקדמיות – סה"כ
52,120	53,660	3.0%	מהם: מכללות מתוקצבות ע"י ות"ת
35,290	36,790	4.3%	מכללות פרטיות
20,825	21,400	2.8%	מכללות להכשרת מורים

¹ נתוני הסטודנטים לשנה"ל תשע"ב מבוססים על הערכותיה של ות"ת לשנה זו, שכן בשלב זה של השנה טרם קיימים נתוני הלמ"ס הרשמיים לגבי מספרי הסטודנטים.

מבין 186,770 הסטודנטים לתואר ראשון באוניברסיטאות ובמכללות (ללא האו"פ), לומדים כ-64% מהם במכללות (כ-48% במכללות האקדמיות, 11% במכללות להכשרת מורים וכ-5% במסלולים האקדמיים באחריות אקדמית של האוניברסיטאות) וכ-36% בקמפוסים הראשיים של האוניברסיטאות.

4. לפני שנתאר את ההתפתחויות הצפויות בשנה"ל תשע"ב שנפתחה לפני מספר חודשים, נציג את התמונה הכללית בפועל בתשע"א שהיא השנה האחרונה לגביה קיימים ברשותינו נתונים רשמיים ומעודכנים כפי שנאספו ע"י הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשנת תשע"א למדו במוסדות להשכלה גבוהה 245,720 סטודנטים². 183,160 סטודנטים למדו לתואר ראשון, 50,765 למדו לתואר שני, 10,590 למדו לתואר שלישי ו-1,210 למדו לימודי תעודה. בשני העשורים האחרונים עברה מערכת ההשכלה הגבוהה שינויים דרמטיים שבאו לביטוי בין היתר במספרי הסטודנטים ובמבנה המערכת כפי שיתואר בהמשך.

בשנות ה-90 אופיינה המערכת בגידול מהיר ומשמעותי מאוד במספר הסטודנטים. הביקוש הער ללימודים אקדמיים מצד אחד, ופתיחתם של המוסדות החדשים להשכלה גבוהה כמענה לאותו ביקוש הביאו לקצב גידול של 8.1% במוצע לשנה במשך שנות ה-90 ומספרם של הסטודנטים גדל בקצב מהיר מאוד מ-76,000 סטודנטים בתש"ן ליותר מ-166,000 סטודנטים בתש"ס. לשם השוואה גדלה המערכת בשנה האחרונה ב-3.4% בלבד.

בניגוד להתרחבות האדירה שאפיינה את שנות ה-90, עמדו שנות ה-2000 בסימן ההאטה המשמעותית בקצב הגידול במספר הסטודנטים ובמהלך גדל מספרם ב-3.3% בלבד במוצע לשנה, בדומה לגידול בשנה האחרונה. ההאטה שאפיינה את שנות ה-2000 נבעה בין היתר מהקיצוצים התקציביים הקשים שהושטו על המוסדות להשכלה גבוהה, בין היתר באמצעות הטלת מגבלות על הגידול במספרי הסטודנטים.

חשוב לשים לב כי בשנים האחרונות אנו אף עדים למיצוי שכבת הגיל הרלוונטית ללימודי תואר ראשון הנובע ממספר גורמים: ההתייצבות בשיעורי הזכאות לבגרות, ההתייצבות בשיעור הזכאים העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות וכן ההאטה בקצב הגידול של קבוצת הגיל הממוצעת של בני 20-24 – כולם יחד משפיעים גם כן על ההאטה בקצב גידול המערכת.

בשנת תשע"א סוכמה התוכנית הרב שנתית למערכת ההשכלה הגבוהה בין ות"ת ומשרד האוצר ובמהלכה צפויה המערכת המתקצבת ע"י הוועדה לתכנון ולתקצוב לגדול בכ – 16,500 סטודנטים כשמרביתם יקלטו במכללות האקדמיות תוך שימת דגש על המכללות הממוקמות באזורי הפריפריה וירושלים.

5. הביקוש הער ללימודי תואר ראשון והפנייתו אל המכללות האקדמיות הביאו לשינויים מרחיקי לכת במבנה המערכת ולהנחת התשתית למערכת ההשכלה הגבוהה המוכרת לנו כיום. בתחילת שנות ה-90 למדו בישראל כ-55,000 סטודנטים לתואר ראשון וכ-85% מהם למדו עדיין בקמפוסים הראשיים של האוניברסיטאות ורק 6.4% למדו במכללות האקדמיות. במהלך שני העשורים האחרונים גדל מספר הלומדים לתואר ראשון ביותר מפי 3 ומספרם הגיע בתשע"א ל-183,160. גידול אדיר זה הביא לעלייה הדרגתית ועקבית בחלקם של הסטודנטים שלמדו לתואר ראשון במכללות האקדמיות, ובתש"ס חצה

² נתונים אלה אינם כוללים את הלומדים באוניברסיטה הפתוחה ואת הלומדים בשלוחות של האוניברסיטאות הזרות הפועלות בארץ.

לראשונה חלקם של הסטודנטים שלמדו במכללות האקדמיות (כולל המסלולים האקדמיים באחריות אוניברסיטאית) את ה-50%. במקביל ממשיך לרדת חלקם של הלומדים בקמפוסים הראשיים של האוניברסיטאות, עד שבתשע"א הגיע ל-36.3%. תהליך הדרגתי זה מתואר בלוח מס' 1.

לוח מס' 1: סטודנטים לתואר ראשון לפי סוג מוסד, תש"ן-תשע"א

מכללות להכשרת מורים	מכללות אקדמיות	מסלולים אקדמיים באחריות אוניברסיטאית	אוניברסיטאות-קמפוס ראשי	סה"כ- אחוזים	סה"כ- מס' מוחלטים	
8.6	6.4	-	85.0	100.0	55,250	תש"ן
11.7	10.9	4.5	72.8	100.0	86,320	תשנ"ה
15.2	26.3	5.7	52.7	100.0	126,800	תש"ס
14.4	35.3	5.5	44.8	100.0	155,900	תשס"ה
11.0	45.0	5.1	38.8	100.0	171,860	תשס"ט
11.3	46.7	4.8	37.2	100.0	178,400	תש"ע
11.4	47.7	4.6	36.3	100.0	183,160	תשע"א

6. בשנת תשע"א למדו באוניברסיטאות 125,060 סטודנטים לעומת 123,965 בתש"ע. עיקר הגידול נובע מעלייה במספר הלומדים לתואר שני כפי שיפורט בהמשך.

במספרם של הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות נמשכת מגמת הירידה זו השנה השביעית ברציפות.

מספרם של הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות היה במגמת עלייה מתמדת מאז קום המדינה. בשנת תשס"ד הגיע מספרם של אלו לשיא של 78,715 ומאז החלה ירידה עקבית במספרם עד ל-74,920 בתשע"א. עיקר הירידה התרכזה בקרב הלומדים בקמפוסים הראשיים של האוניברסיטאות, מ-70,205 בתשס"ד ל-66,415 בתשע"א. במסלולים האקדמיים הפועלים באחריות אקדמית של אוניברסיטת בר אילן ואוניברסיטת בן גוריון בנגב למדו בתשע"א כ-8,500 סטודנטים בדומה למספרם בתש"ע.

כאמור, כל הגידול במספר הסטודנטים באוניברסיטאות בין תש"ע לתשע"א נרשם בקרב הלומדים לתואר שני. מספרם של אלה הגיע ל-38,340 בתשע"א לעומת 36,900 בתש"ע – גידול של 3.8% בשנה. גידול זה התרכז בשלוש אוניברסיטאות – אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת בר אילן. במספר הסטודנטים לתואר שלישי כמעט ולא היה שינוי בין תש"ע לתשע"א, מספרם של אלה הגיע בתשע"א ל-10,590 סטודנטים.

להבדיל מן המגמה שאפיינה את מספר הסטודנטים לתואר ראשון באוניברסיטאות בשנים האחרונות, המשיך לגדול מספר הסטודנטים לתואר ראשון במכללות האקדמיות בקצב מהיר מאוד ובשנים תשס"ד-תש"ע גדל מספרם ב-8.5% בממוצע לשנה מ-51,000 סטודנטים בתשס"ד ל-83,370 בתש"ע. בתשע"א הואט קצב הגידול גם במכללות האקדמיות ומספרם של הלומדים בהן לקראת תואר ראשון הגיע ל-87,410, גידול של 4.9% בין תש"ע לתשע"א. במכללות המתוקצבות על ידי הוועדה לתכנון ולתקצוב למדו בתשע"א 52,120 סטודנטים לקראת תואר ראשון, גידול של 3.4% יחסית לתש"ע. לעומת זאת קצב הגידול במכללות הפרטיות עמד על כ-7.0% ומספרם של הלומדים בהן בתשע"א הגיע ל-35,300 סטודנטים.

מספרם של הלומדים לתואר שני במכללות האקדמיות עדיין נמוך יחסית לזה שבאוניברסיטאות אולם מספרם של אלה נמצא במגמת עלייה עקבית ובתשע"א למדו בהן 9,325 לעומת 8,200 בתש"ע. גידול מרשים של כ-1,000 סטודנטים נרשם בשנה האחרונה במספר הלומדים לתואר שני במכללות להוראה מ-2,100 בתש"ע ל-3,100 בתשע"א.

במספרם של הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטה הפתוחה נרשמה ירידה קטנה מ-43,070 סטודנטים בתש"ע ל-42,855 בתשע"א. לעומת זאת, מספרם של הלומדים לתואר שני באוניברסיטה הפתוחה המשיך לעלות מכ-3,000 סטודנטים בתש"ע ל-3,215 בתשע"א.

7. המגמות הכלליות שתוארו לעיל במספרי הסטודנטים צפויות להימשך גם בתשע"ב. ההאטה בגידול במספרם של הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות ובמכללות (ללא האו"פ) צפויה להימשך גם בתשע"ב ומספרם של אלה צפוי לגדול ב-2.0% בלבד יחסית לשנה שעברה. לשם השוואה וכפי שהזכרנו, במהלך שנות התשעים גדל מספר הלומדים לתואר ראשון במוסדות אלה בקצב שנתי מהיר מאוד של 8.7% לשנה.

עפ"י הערכותינו, מספרם של הלומדים לקראת תואר ראשון באוניברסיטאות יתייצב סביב 74,920 סטודנטים, בדומה לתשע"א.

אנו צופים כי כל הגידול שיירשם במספר הלומדים הכולל לתואר ראשון יתרכז במכללות האקדמיות וקצב הגידול בהן יואט ל-3.5% לעומת שנה שעברה, גידול של כ-3,000 סטודנטים בלבד.

ב-21 המכללות האקדמיות המתוקצבות על ידי הוועדה לתכנון ולתקצוב, ילמדו השנה כ-53,670 סטודנטים לקראת תואר ראשון, גידול של 3.0% יחסית לתשע"א.

ב-15 המכללות הפרטיות שאינן מתוקצבות על ידי הוועדה לתכנון ולתקצוב ילמדו כ-36,800 סטודנטים לתואר ראשון, גידול של 4.3% יחסית לתשע"א. במכללות להכשרת מורים ילמדו בתשע"ב, על פי הערכות שהתקבלו ממשרד החינוך, כ-21,400 סטודנטים לקראת התואר "בוגר בהוראה", גידול של כ-3% יחסית לתשע"א.

על פי הערכותינו, כ-43,300 סטודנטים ילמדו לקראת תואר ראשון באוניברסיטה הפתוחה, בדומה לתשע"א.

8. מספרם של הלומדים לתואר שני בכלל מערכת ההשכלה הגבוהה צפוי לעמוד בתשע"ב על 56,560 סטודנטים, גידול של 4.8% יחסית לתשע"א.

אנו צופים כי באוניברסיטאות ילמדו השנה 38,940 סטודנטים לתואר שני, גידול של כ-600 סטודנטים לעומת שנה שעברה. במכללות האקדמיות ילמדו השנה כ-10,520 סטודנטים לתואר שני, עליה של 1,200 סטודנטים המהווה גידול של כ-13% יחסית לתשע"א, כאשר מרבית הגידול צפוי להיקלט במכללות הפרטיות שאינן מתוקצבות ע"י הוועדה לתכנון ולתקצוב.

כ-7,500 סטודנטים המהווים כ-70% מהלומדים לקראת תואר שני במכללות האקדמיות ילמדו במכללות הפרטיות ויתרכזו בלימודי מינהל עסקים אשר מתקיימים עדיין ברובם במכללות אלה.

כ-3,000 סטודנטים ילמדו לקראת תואר שני במכללות המתוקצבות על ידי הוועדה לתכנון ולתקצוב בתחומי האומנות, המוסיקה, מדעי החברה, מנהל עסקים, מקצועות עזר רפואיים, מדעי המחשב והנדסה.

מספר הסטודנטים לתואר שני במכללות להוראה יגדל בכ-700 ויגיע לכ-3,800 סטודנטים. באוניברסיטה הפתוחה ילמדו כ-3,300 סטודנטים לקראת תואר שני.

9. **מספר הסטודנטים לתואר שלישי** יותר משהכפיל את עצמו מאז תחילת העשור הקודם. בשנת תש"ן למדו כ-3,900 סטודנטים לתואר שלישי באוניברסיטאות ומספרם עלה בהתמדה ל-10,300 בתשס"ח. מאז חלה האטה במספר הלומדים לתואר שלישי עד שבתשע"א הגיע מספרם ל-10,590 לעומת 10,570 בתש"ע. בתשע"ב יישאר מספר הדוקטורנטים ללא שינוי ויעמוד על כ-10,600 סטודנטים, בדומה לשנה האחרונה.

התפלגותם של הלומדים לקראת תואר שלישי משתנה בהדרגתיות במהלך השנים בין שבע אוניברסיטאות המחקר. בשנות השבעים והשמונים מרבית הלומדים לקראת תואר שלישי למדו בארבעה מוסדות: האוניברסיטה העברית בירושלים, הטכניון, אוניברסיטת תל אביב ומכון ויצמן למדע. במהלך שנות ה-90 ושנות ה-2000 ירד בהדרגה חלקם של הלומדים במוסדות הנ"ל במקביל לעלייה בשיעור הלומדים באוניברסיטת בר-אילן, אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

10. כ-55,800 החלו בתשע"ב את **לימודי שנה א'** באחד המוסדות להשכלה גבוהה, גידול של 1.4% בלבד יחסית לתשע"א. עפ"י הערכתנו מספר הסטודנטים החדשים באוניברסיטאות ינוע סביב 23,100, בדומה למספרם בתשע"א. גידול של 550 סטודנטים בשנה א' צפוי להתרחש במכללות האקדמיות, בין היתר במספר תוכניות חדשות שאושרו לפתיחה במכללות שאינן מתוקצבות ע"י ות"ת. כאן המקום להזכיר כי ההאטה שהתרחשה בגידול במספר הלומדים לתואר ראשון במכללות האקדמיות בשנת תשע"א נבעה בין היתר מהאטה משמעותית שחלה במספר הלומדים בהן בשנה א'. במוסדות המתוקצבים ע"י ות"ת מספר הלומדים בשנה א' הגיע ל-15,445 סטודנטים בדומה לתש"ע ובמוסדות שאינם מתוקצבים ע"י ות"ת למדו כ-11,200 סטודנטים חדשים, גידול של 290 סטודנטים בלבד.

מספר הסטודנטים החדשים במכללות להוראה ינוע סביב 5,500, גידול של 3.0% יחסית לתשע"א.

11. אחד המדדים המקובלים לבחינת הנגישות להשכלה גבוהה הוא **שיעור הסטודנטים החדשים המתחילים ללמוד במוסד להשכלה גבוהה מתוך שנתון ממוצע של בני 20-24**, קבוצת הגיל שבה מרבית הסטודנטים מתחילים ללמוד. מדד זה נע בראשית שנות ה-90 סביב ה-23% ועלה באופן די עקבי בשנים שלאחר מכן כחלק ממדיניותן של הוועדה לתכנון ולתקצוב והמועצה להשכלה גבוהה לגבי הרחבת הנגישות להשכלה גבוהה. בשנת תשע"א החלו 47.3% מקבוצת הגיל הרלבנטית את לימודיהם במוסד להשכלה גבוהה. על פי הערכתנו תימשך העלייה במדד זה גם בשנת תשע"ב ושיעורו יגיע ל-47.8%, בשל העלייה שתתרחש עדיין במספרם של הסטודנטים החדשים מצד אחד ונוכח ההאטה המשמעותית בגידול בקבוצת הגיל הרלוונטית מצד שני.

12. מספרם של **המועמדים ללימודי תואר ראשון באוניברסיטאות** עלה באופן די רציף עד אמצע שנות ה-2000 שבהן הגיע מספרם לשיא של כ-39,500. בשנים האחרונות מספרם נמצא במגמת ירידה ובתשע"א הגיע ל-32,700.

בתשס"ח התקבלו לראשונה נתוני מועמדים לתואר ראשון גם למכללות האקדמיות, ומספרם עלה מכ-38,280 בשנה זו לכ-40,490 בתשע"א³. חלקם של המועמדים שהתקבלו ולומדים עלה מכ-64% בתשס"ח לכ-71% בתשע"א. תחומי הלימוד המבוקשים ביותר המוצעים במכללות האקדמיות הם משפטים, מנהל עסקים, מדעי החברה ומקצועות מתחום ההנדסה. שני התחומים הראשונים נלמדים ברובם הגדול במכללות שאינן מתוקצבות ע"י ות"ת. התפלגות המועמדים לפי תחומי לימוד שונה כמובן בין המכללות לבין האוניברסיטאות. לשם השוואה, חלקם של המועמדים שפנו ללימודי עסקים ומדעי הניהול למכללות האקדמיות עמד על כ-23% לעומת כ-5% באוניברסיטאות בתשע"א. במשפטים שיעור זה עמד על כ-13% במכללות האקדמיות לעומת כ-4.5% באוניברסיטאות.

13. הנתונים לגבי תחומי הלימוד שהיו מבוקשים ללימודי תואר ראשון באוניברסיטאות בתשע"א נותנים ביטוי מסוים למקצועות המבוקשים בשוק העבודה. מדד המשקף את עודף הביקוש בתחום מסוים הוא היחס שבין מספר המועמדים למספר המתחילים ללמוד את אותו התחום. בסעיף זה נפרט את תחומי הלימוד המבוקשים ביותר שנלמדו באוניברסיטאות בתשע"א על פי מדדים אלו. הנתונים מוצגים בלוח מס' 2.

³ קיימת חפיפה בין שתי האוכלוסיות וישנם מועמדים שהגישו מועמדותם ללימודים הן לאוניברסיטאות והן למכללות ולכן אין לסכם את מספר המועמדים בשתי האוכלוסיות. לשם הערכה, בתשע"א היו כ-4,670 מועמדים שהגישו את מועמדותם גם לאוניברסיטאות וגם למכללות האקדמיות.

**לוח 2: מועמדים ללימודי תואר ראשון באוניברסיטאות ויחס מועמדים למתקבל ולומד, תשע"א
(לפי מקצועות לימוד נבחרים בעדיפות ראשונה)**

יחס מועמדים למתקבל ולומד	התקבלו לעדיפות ראשונה	מועמדים	
			מקצוע בעדיפות ראשונה
1.8	18,389	32,697	סה"כ
4.1	455	1,865	רפואה כללית
3.9	184	720	ארכיטקטורה ובינוי ערים
2.2	1,434	3,171	מקצועות עזר רפואיים
2.0	484	959	עבודה סוציאלית
2.0	132	260	מנהל עסקים
1.9	750	1,451	משפטים
1.9	916	1,738	הנדסת חשמל ואלקטרוניקה
1.9	322	596	חשבונאות
1.7	795	1,381	כלכלה
1.7	822	1,399	מדעי המחשב
1.7	788	1,309	פסיכולוגיה
1.4	1,435	1,973	מדעי הרוח הכלליים

יחס המועמדים ללומד לכל המקצועות באוניברסיטאות עמד על 1.8 בתשע"א לעומת כ-2.0 במהלך שנות ה-2000. יחסים גבוהים ממנו ניתן לראות, לדוגמא, ברפואה כללית (4.1), ארכיטקטורה ובינוי ערים (3.9) ומקצועות עזר רפואיים (2.2).⁴

מספרם של המועמדים ללימודי משפטים ומנהל עסקים באוניברסיטאות הלך ופחת לאורך שנות ה-2000, כפועל יוצא מהפניית מרבית הביקוש ללימודים אלו אל המכללות האקדמיות, בעיקר למכללות שאינן מתוקצבות ע"י ות"ת. מספרם של המועמדים ללימודי משפטים עמד בתחילת שנות ה-2000 על כ-2,000 וירד לכ-1,500 בשנים האחרונות, ובלימודי מנהל עסקים מספר המועמדים היה כ-500 לפני כעשור ופחת בשנים האחרונות לכ-300.

יחס נמוך של 1.7 בהשוואה ליחס הכללי ניתן לראות בכלכלה, מדעי המחשב ופסיכולוגיה לעומת ממוצע של כ-2.0 במהלך העשור האחרון, בכל אחד משלושת המקצועות.

יחס נמוך במיוחד של 1.4 מצביע על הביקוש הנמוך המאפיין את הפונים למדעי הרוח הכלליים. מגמת הירידה במספר המועמדים לכל מדעי הרוח, מכ-6,330 בתחילת העשור לכ-4,670 בתשע"א, מדגישה אף היא את הירידה בביקוש ללימודים בתחום.

⁴ בקרב המועמדים למקצועות עזר רפואיים נמנים הסטודנטים שפונים למקצועות כמו סיעוד, שבו היחס הוא 2.1, רוקחות (2.8), ריפוי בעיסוק ופיזיותרפיה (2.3) ועוד.

14. מאז המחצית השנייה של שנות ה-90 היינו עדים לשינויים שהתרחשו בנטייתם ובהתייחסותם של הסטודנטים לתואר ראשון ללימודי מדעי הטבע והטכנולוגיה לעומת מדעי הרוח והחברה. התופעה באה לידי ביטוי מסוים בלוח מס' 3 המתאר את השינויים בהתפלגות הסטודנטים לתואר ראשון על פני התחומים השונים.

בתשנ"ז למדו כ-24% מהסטודנטים לתואר ראשון את אחד ממקצועות המתמטיקה, מדעי המחשב, מדעי הטבע או ההנדסה. חלקם של אלה עלה בהתמדה עד לשנת תשס"ב, בה עבר את ה-30%, ירד במעט בשנים שלאחר מכן ובתשע"א הגיע ל-28%. במקביל לכך ירד באופן משמעותי חלקם של מי שפנו ללימודי מדעי הרוח מ-18.5% בתשנ"ז ל-7.5% בלבד בתשע"א.

המשבר העולמי שפקד את ענף ההיי-טק בזמנו הביא בין היתר לירידה בעיקר בחלקם היחסי של מי שפנו ללמוד מדעי המחשב ומתמטיקה מ-8.3% בתשס"ב ל-5% בתשע"א. מספרם של הלומדים לימודי הנדסה לעומת זאת כמעט והכפיל את עצמו בחמש השנים תשנ"ז-תשס"ב מכ-12,600 סטודנטים בראשית התקופה ל-24,600 בסופה. בשנים שלאחר מכן המשיך מספרם לגדול, אם כי בקצב איטי יותר ומספרם הגיע בתשע"א לכ-34,070 סטודנטים המהווים כ-19% מהלומדים לתואר ראשון.

מספרם של הלומדים לימודי משפטים עלה מכ-6,000 סטודנטים בתשנ"ז ליותר מ-16,130 בתשע"א וכ-79% מהם לומדים במכללות שאינן מתוקצבות ע"י ות"ת לעומת 38% מהם שלמדו במוסדות אלה בראשית התקופה. חלקם של הלומדים משפטים מבין הלומדים לתואר ראשון עלה מ-6.0% בתשנ"ז ל-8.8% בתשע"א.

לוח מס' 3: סטודנטים לתואר ראשון במערכת ההשכלה הגבוהה לפי תחום לימודים,

תשנ"ז, תשס"ב, תשס"ז, תשע"א

תשע"א	תשס"ז	תשס"ב	תשנ"ז	
183,160	163,300	137,640	101,230	סה"כ - מס' מוחלטים
100.0	100.0	100.0	100.0	סה"כ - אחוזים
7.5	9.5	11.7	18.5	מדעי הרוח
12.8	14.4	16.5	16.1	חינוך והכשרה להוראה
2.9	2.8	2.3	-	מקצועות האמנות והעיצוב
22.7	21.9	19.4	23.5	מדעי החברה
11.5	8.8	6.0	6.7	עסקים ומדעי הניהול
8.8	9.4	7.5	6.0	משפטים
0.9	0.9	0.9	1.1	רפואה
4.7	4.7	4.1	3.6	מקצועות עזר רפואיים
5.0	4.7	8.3	7.5	מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב
1.3	1.8	1.8	1.6	המדעים הפיסיקליים
2.6	3.2	3.1	2.2	המדעים הביולוגיים
0.5	0.5	0.5	0.6	חקלאות
18.6	17.5	17.9	12.5	הנדסה ואדריכלות

15. השינויים המהירים והקיצוניים שהתרחשו בענף ההיי-טק נתנו את ביטויים גם באחוז הסטודנטים בשנה א' שלמדו מקצוע **מתחומי מדעי הטבע והטכנולוגיה** מתוך שנתון ממוצע של בני 20-24. עד אמצע שנות ה-90 התייצב שיעור זה על כ-6.5% מתוך שנתון ממוצע. בשנים שלאחר מכן עלה שיעור זה בהתמדה ובקצב מהיר מאוד כך שיותר משהכפיל את עצמו עד תשס"ב, בה הגיע לשיא של 13.4% מקבוצת הגיל הרלבנטית. מגמה זו הייתה פועל יוצא של הביקוש הער מצד התעשייה לכוח אדם אקדמי, בעיקר לאנשי מדעי המחשב והנדסת אלקטרוניקה ומפיתוחם של המוסדות החדשים אשר הרחיבו את יכולת הקליטה של המערכת ונענו לביקושי הסטודנטים שפנו למקצועות אלה. המשבר העולמי אשר פקד את ענף ההיי-טק הביא לירידה בשיעור זה כבר בתשס"ג. החל מתשס"ג חלו ירידות בשיעור הפונים ללימודי מדעי הטבע והטכנולוגיה בשנה א', אולם בשנים האחרונות ניכרת התאוששות מסוימת בענף זה. בשנים תשס"ט-תש"ע נע שיעורם סביב 13% מן השנתון הרלבנטי, ובתשע"א ירד ל-12.4%.

16. ביקושיהם של הסטודנטים ל**לימודים בתחום הביוטכנולוגיה** מושפעים אף הם מהתפתחויות התעשייה בתחום זה. בעשור תשנ"ז-תשס"ז מספרם של הסטודנטים בשנה א' שפנו למקצועות הקשורים לביוטכנולוגיה יותר משהכפיל את עצמו מכ-1,250 בתשנ"ז ליותר מ-2,700 בתשס"ז, ככל הנראה כעדות לציפייתם של הסטודנטים לכניסתה של ישראל לעידן הביוטכנולוגי. בשלוש השנים האחרונות **ניכרת האטה בכניסתם של סטודנטים ללימודים בתחום זה** ומספרם של המתחילים ללמוד מקצועות הקשורים לביוטכנולוגיה נותר יציב סביב ה-2,700 סטודנטים.

17. אחד ההישגים המרשימים של מערכת ההשכלה הגבוהה בעשורים האחרונים הוא בהרחבת הנגישות להשכלה גבוהה בקרב האוכלוסייה המתגוררת בפריפריה ובקרב קבוצות אוכלוסייה חלשות. **בשנת תשע"א כ-25% מהסטודנטים לתואר ראשון למדו במוסדות הלימוד הקיימים במחוזות הצפון והדרום** (9.5% במחוז הצפון ו-15.3% במחוז הדרום), לעומת 9% שלמדו במחוז הדרום בלבד בשנת תש"ן. שינוי משמעותי זה במפת ההשכלה הגבוהה של ישראל, שהתרחש בשני העשורים האחרונים, לא היה מתאפשר אלמלא הפניית המשאבים התקציביים שנדרשו לכך אל שני מחוזות הפריפריה. למרות ההאטה הקיימת במערכת ההשכלה הגבוהה בשנים האחרונות, מספר הלומדים במחוז הצפון גדל כמעט פי שלושה בעשור האחרון, בעיקר כפועל יוצא מהרחבת התוכניות הקיימות במכללות האקדמיות בצפון ופתיחת תוכניות חדשות. מספר הלומדים במחוז הדרום עלה בכ-60% מתחילת שנות ה-2000, אם כי בשנים תשס"ה-תשע"א הואט קצב גידולם, בעיקר בשל ההתייצבות במספר הסטודנטים לתואר ראשון באוניברסיטת בן גוריון בנגב.

לוח 4: סטודנטים לתואר ראשון לפי מחוז המוסד, תש"ן-תשע"א

תש"ן	תש"ס	תשע"א	
55,250	126,900	183,160	סה"כ - מס' מוחלטים
100.0	100.0	100.0	סה"כ - אחוזים
22.7	15.5	13.3	ירושלים
..	5.3	9.5	צפון
21.7	17.9	13.8	חיפה
4.1	15.9	16.9	מרכז
42.8	31.5	31.2	תל - אביב
8.7	13.9	15.3	דרום

18. מספר המועמדים ללימודי תואר שני באוניברסיטאות נמצא באופן כללי במגמת עלייה ומספרם הגיע

בתשע"א ל-22,670 לעומת כ-18,000 בתשס"ה⁵. מבין המועמדים, 77% התקבלו ללימודים בתשע"א ו-63% מימשו את קבלתם והחלו ללמוד. חלקם של הנדחים עמד על כ-23%.

בניגוד למגמת הירידה בביקוש ללימודי תואר ראשון במדעי הרוח, עלה מספרם של המועמדים ללימודי התואר השני (כולל לימודי חינוך והכשרה להוראה) מ-4,360 בתשס"ד ל-5,110 בתשע"א. גם מספרם של המועמדים לתואר שני במדעי החברה עלה בהדרגה בשנים האחרונות מ-4,160 בתשס"ד ל-5,320 בתשע"א.

מספר המועמדים שנרשמו ללימודי תואר שני במינהל עסקים עלה משמעותית מ-3,760 בתש"ע ל-4,210 בתשע"א. במשפטים עלה מספר המועמדים בתשע"א ל-2,120 לעומת 1,650 בתשס"ד.

בלימודי ביולוגיה נרשמה בשנים האחרונות ירידה עקבית במספר המועמדים לתואר שני, מ-1,325 בתשס"ד ל-1,000 מועמדים בתשע"א. למדעים הפיסיקליים נרשמו בתשע"א 560 מועמדים לעומת 780 בתשס"ד; במתמטיקה ובמדעי המחשב ירד מספר המועמדים מכ-1,045 בתשס"ד ל-935 בתשע"א; מספר המבקשים ללמוד לימודי הנדסה ואדריכלות ירד מ-1,705 בתש"ע ל-1,570 בתשע"א; בשנים האחרונות חל גידול משמעותי במספר הנרשמים במקצועות עזר רפואיים מ-785 בתשס"ד ל-1,450 בתשס"ט, בתש"ע עלה מספר הנרשמים ל-1,540, ובתשע"א ירד ל-1,490. הגידול בשנים האחרונות נובע מגידול במספר הנרשמים לתוכניות בבריאות הציבור ומפתיחת תוכניות חדשות כגון טיפול בעזרת אומנויות, לימודי זקנה ורפואת חירום.

19. כאמור אחד התחומים המבוקשים בלימודי תואר שני הוא מינהל עסקים. בתשע"א למדו כ-11,000

סטודנטים לימודי תואר שני במינהל עסקים שהיו כ-24% מכלל הסטודנטים לתואר שני במערכת. בתחילת שנות ה-90 למדו כ-2,500 סטודנטים לימודי מינהל עסקים, כולם באוניברסיטאות. מספרם של אלה גדל בקצב מהיר מאוד עד ליותר מ-6,200 סטודנטים בסוף שנות ה-90.

בעשור האחרון הופנה חלק גדול מהביקוש ללימודי תואר שני במינהל עסקים בעיקר אל המכללות שאינן מתוקצבות ע"י הוועדה לתכנון ותקצוב כך שבתשע"א למדו באוניברסיטאות כ-6,500 סטודנטים לקראת תואר זה ובמכללות האקדמיות נע מספרם סביב 4,400. התפלגות מפורטת של הלומדים לתואר שני לפי סוג מוסד ותחום לימודים מופיעה בלוח 5.

⁵ הסטטיסטיקה הרשמית לגבי מועמדים לתואר שני באוניברסיטאות קיימת החל מתשס"ד. נתוני תשע"א הם נתונים ראשוניים ועשויים להשתנות.

לוח 5: סטודנטים לתואר שני לפי סוג מוסד ותחום, תשע"א

מכללות להוראה	מכללות פרטיות	מכללות מתוקצבות	אוניברסיטאות	סה"כ	
3,101	6,770	2,554	38,340	50,765	סה"כ – מס' מוחלטים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סה"כ - אחוזים
-	7.6	1.8	14.7	12.2	מדעי הרוח
100.0	14.8	2.0	9.6	15.4	חינוך והכשרה להוראה
-	-	11.0	-	0.6	מקצועות האמנות והעיצוב
-	14.0	22.4	19.3	17.6	מדעי החברה
-	58.4	28.6	17.0	22.1	עסקים ומדעי הניהול
-	3.3	-	6.4	5.3	משפטים
-	-	-	7.0	5.3	רפואה
-	-	1.4	6.4	4.9	מקצועות עזר רפואיים
-	2.0	6.6	3.8	3.5	מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב
-	-	-	2.7	2.0	המדעים הפיסיקליים
-	-	1.6	4.1	3.2	המדעים הביולוגיים
-	-	-	1.5	1.1	חקלאות
-	-	24.5	7.4	6.8	הנדסה ואדריכלות

20. מספרם של חברי הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות היה במגמת ירידה בשנים האחרונות. מספרם הגיע ל-4,684 משרות שלמות בתש"ס, ומאז נמשכת הירידה במספר המשרות עד לכ-4,326 משרות בתש"ע – ירידה של כ-7.6% בעשר השנים האחרונות.

מספר המשרות של חברי הסגל האקדמי הזוטר בתש"ע הינו 1,963 משרות בתקציב הרגיל, עלייה של 13.2 משרות בהשוואה לתשס"ט (גידול של 0.7%). עם זאת, בעשר השנים האחרונות מספרם ירד מ-2,310 משרות בתש"ס ל-1,963 בתש"ע – ירידה של כ-15%.

מספר המשרות של עמיתי ההוראה ושווה ערך משרות המורים מן החוץ הינו 1,540 בתש"ע בתקציב הרגיל, עלייה של 19.7% בהשוואה לשנת תש"ס. מספר משרות עמיתי ההוראה עמד על כ-488 בתש"ע, ושווה ערך משרות המורים מן החוץ על כ-1,052.

מספרם של חברי הסגל האקדמי הבכיר במכללות המתוקצבות נמצא במגמת עלייה. מספרם היה כ-960 משרות שלמות בתשס"ב, ומאז נמשכת העלייה העקבית במספרם עד לכ-1,582 משרות בתש"ע. עלייה זו, של כ-65%, בתשע השנים האחרונות נועדה, בין היתר, לתת מענה לגידול המשמעותי במספר הסטודנטים ובמספרן הרב של תוכניות לימודים חדשות ומגוונות במכללות.

מגמה דומה נרשמה גם במספר משרות הסגל האקדמי הזוטר. מספרם עלה מ-181 משרות בתשס"ב ל-288 בתש"ע – עלייה של 59% בתקופה זו.

מספר שווה ערך משרות מורים מן החוץ עלה גם כן, מ-918 בתשס"ב ל-1,370 בתש"ע – עלייה של 49% במהלך התקופה.

21. השינויים שהתרחשו בשנים האחרונות במספרי הסטודנטים באוניברסיטאות מצד אחד ובמספרם של חברי הסגל הבכיר מצד שני, הביאו לעלייה משמעותית במספר הסטודנטים לאיש סגל אקדמי בכיר. יחס זה עלה מכ-16 סטודנטים לאיש סגל בראשית שנות ה-90, ל-21 סטודנטים בתש"ס ול-24 סטודנטים בתשס"ו, ובשנים שלאחר מכן היחס התייצב סביב ה-24 סטודנטים. התוכנית הרב שנתית למערכת ההשכלה הגבוהה לשנים תשע"א-תשע"ו הציבה יעד לשיפור יחס זה באוניברסיטאות וחזרה ליחס של כ-21 סטודנטים לאיש סגל אקדמי בכיר בממוצע.

22. במשך כשלושה עשורים רצופים ועד לשנים האחרונות עלה אחוז הנשים הלומדות לקראת תואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה. מגמה זו הגיעה לשיאה בשנת תש"ס כאשר כ-58% מהסטודנטים לתואר ראשון היו נשים. בשנים האחרונות התייצב שיעורן על כ-55% מהלומדים לתואר ראשון בכלל המוסדות להשכלה גבוהה. ההתייצבות בחלקן של הנשים בקרב הלומדים לתואר ראשון נבעה בין היתר מהמשך הגידול של המכללות המלמדות את מקצועות ההנדסה והטכנולוגיה בהן אחוז הנשים הוא נמוך יותר, וכן מאי הגידול של המכללות להכשרת מורים בהן אחוז הנשים הוא הגבוה ביותר. אחוז הנשים מתוך כלל הלומדים לתואר ראשון במכללות האקדמיות עמד על כ-50% בתשע"א ובמכללות להכשרת מורים עמד חלקן על 79%.

גידול מרשים על פני השנים חל גם בהשתתפותן של נשים בלימודים לתארים מתקדמים. בשנת תש"ן חצה שיעורן של הנשים בקרב הלומדים לתואר שני את ה-50% ובשנת תשע"א הגיע שיעורן ל-59.2%. שיעור הנשים בקרב הסטודנטים לתואר שלישי עמד על 19% בתש"ס, עבר את ה-50% בתשנ"ט והגיע ל-52.4% בתשע"א.

בתשס"ד חצה שיעור הנשים בקרב מקבלי התואר השלישי את ה-50% ומאז נותר יציב למדי. בד בבד עם העלייה בהשתלבות הנשים במוסדות להשכלה גבוהה חלו שינויים גם בתחומי הלימוד שאליהם הן פונות. בתחומים: עסקים ומדעי הניהול, משפטים, רפואה והנדסה ואדריכלות, לדוגמא, חלו עליות בהשתתפותן של הנשים בכלל הלומדים בתחומים אלו בשני העשורים האחרונים. עיקר העלייה בשלושת התחומים הראשונים באוניברסיטאות נרשמה במהלך שנות ה-90. כך לדוגמא, שיעור הנשים שלמדו תואר ראשון במנהל עסקים עלה מכ-32% בתש"ן לכ-48% בתשע"א ובלימודי הנדסה ואדריכלות עלה חלקן מכ-16% בתש"ן לכ-29% בתשע"א. לעומת זאת, ירד חלקן של הנשים הלומדות תואר ראשון במדעי הרוח מכ-70% בתש"ס לכ-60% בתשע"א. גם בתואר השלישי עלה שיעור הנשים במרבית תחומי הלימוד, אך גם כאן עיקר העלייה נרשמה במהלך שנות ה-90.

23. נדבך נוסף, שאחד מתפקידיו הוא בהרחבת הנגישות להשכלה גבוהה הוא מסגרת המכינות הקדם-אקדמיות. מספר הלומדים במכינות היה בעלייה מתמדת מהקמתן ועד תשס"ג, אז הגיע לשיא של 14,330. בשנים תשס"ד-תשס"ח ירד מספר הלומדים במכינות הקדם-אקדמיות בכ-2,950 – ירידה של כ-20% בארבע שנים, ובשנתיים האחרונות נרשמה עליה של כ-1,000 סטודנטים לכ-12,320 בתש"ע. תהליך מקביל לגידול במספר הסטודנטים הלומדים במכללות האקדמיות וירידה באלו הלומדים באוניברסיטאות בשני העשורים האחרונים התרחש גם במכינות הקדם-אקדמיות. חלקם של הלומדים במכינות שליד האוניברסיטאות ירד מראשית שנות ה-90 והגיע בתש"ע לכ-22%, ואילו חלקם של הלומדים במכינות שליד המכללות האקדמיות המתקצבות הגיע ל-47% בתש"ע.

חלקם של התלמידים הלומדים במכינות הפועלות במסגרת המכללות להכשרת מורים מתוך כלל תלמידי המכינות נמצא במגמת עלייה בשנים האחרונות ובתש"ע הגיע ל-21%.

24. בשני העשורים האחרונים עלה אחוז הסטודנטים הערבים מבין הלומדים לקראת תואר ראשון. הגידול המשמעותי חל בשנות התשעים ושיעורם עלה מ-7% בתשנ"ו ל-10% בתש"ס. מתש"ס החלה האטה משמעותית בגידול ושיעורם הגיע ל-11.3% בתשע"א. עיקר הגידול בהשתתפותה של האוכלוסייה הערבית במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל התרחש בעיקר באוניברסיטאות ובמכללות להכשרת עובדי הוראה. באוניברסיטאות עלה שיעור הסטודנטים הערבים בתואר הראשון מ-9.0% בתש"ס ל-13.5% בתשע"א, ובמכללות להכשרת עובדי הוראה עלה שיעורם מ-21% בתש"ס ל-25% בתשע"א. העלייה בשיעור ההשתתפות של הסטודנטים הערבים נבעה בעיקר מפתיחתם של המסלולים האקדמיים באחריות אוניברסיטאית ושל המכללות להכשרת עובדי הוראה באזורי הפריפריה, בהם מרוכזת האוכלוסייה הערבית, אשר הגבירו את נגישותה להשכלה הגבוהה. במכללות האקדמיות נע חלקם של הסטודנטים הערבים בקרב הלומדים בהן בעשור האחרון סביב ממוצע של 5.5%, ובתשע"א הגיע ל-6.4%.

בהקשר זה חשוב לציין את העלייה המשמעותית שחלה בהשתתפותן של הנשים הערביות בלימודים באוניברסיטאות; אם בתחילת שנות ה-90 היו הנשים הערביות רק כ-40% מבין הסטודנטים הערבים שלמדו לקראת תואר ראשון באוניברסיטאות, הרי שבתשע"א היה חלקן בקרב הלומדים 65%, לעומת פחות מ-53% בקרב האוכלוסייה היהודית. התפתחות חשובה זו קשורה אף היא ללימודים המתקיימים במכללות הפועלות במסגרת אחריות אקדמית אוניברסיטאית שאפשרו לסטודנטיות הערביות ללמוד בקרבת מקום מגוריהן מבלי להתרחק מהמסגרות המשפחתיות והחברתיות שלהן. תרומה חשובה להתפתחות זו ניתן לזקוף גם למכינות הקדם-אקדמיות, שגם בהן חלקם של הלומדים הערבים הלך וגדל בשנים האחרונות. שיעור התלמידים הערבים מתוך כלל לומדי המכינות עמד על 6.2% בתש"ע, בעוד שחלקם מתוך הלומדים במכינות שליד האוניברסיטאות היה 11.4%. חלקם של התלמידים הערבים במכינות שליד המכללות האקדמיות המתוקצבות ע"י ות"ת עמד על 5.4% בתש"ע, בדומה לחלקם במכינות שליד המכללות להוראה.

לאחר תקופה ממושכת של קיפאון, מסתמן בשנים האחרונות אף גידול בשיעורם של הסטודנטים הערבים מבין הלומדים לתארים מתקדמים באוניברסיטאות – גידול אשר התאפשר הודות להגברת השתתפותה של האוכלוסייה הערבית בלימודי התואר הראשון בעשור שחלף. שיעור הסטודנטים הערבים מכלל הלומדים לתואר שני במוסדות להשכלה גבוהה עמד על 8.0% בתשע"א. שיעור זה יותר משהוכפל באוניברסיטאות מ-3.6% במהלך שנות ה-90 ל-7.4% בתשע"א. בהתאם עלה גם שיעור הסטודנטים הערבים מתוך הלומדים לקראת תואר שלישי, מכ-3.5% בתחילת העשור ל-4.3% בתשע"א.

במכללות האקדמיות עמד שיעור הסטודנטים הערבים מתוך הלומדים לתואר שני על 5.7% בתשע"א לעומת 3.8% בתש"ע, ובמכללות להכשרת עובדי הוראה על 21.3% בתשע"א לעומת 16.2% בתש"ע. במטרה להרחיב את נגישותה של ההשכלה הגבוהה למגזר הערבי יזמו הוועדה לתכנון ותקצוב והמועצה להשכלה גבוהה תוכניות לתמיכה בסטודנטים מהמגזר הערבי באופן ייחודי משנה"ל תשס"ב (2002), החל בתלמידי המכינות, בסטודנטים לתואר ראשון במהלך לימודים, בדוקטורנטים וכן בקליטת אנשי סגל מהמגזר הערבי במוסדות להשכלה גבוהה. במסגרת התכנית הרב שנתית לשנים תשע"א-תשע"ו אומצה המטרה להרחבת הנגישות לאוכלוסייה הערבית כיעד מועדף, ולנושא הוקדשו משאבים נוספים. במהלך שנה"ל תשע"א נערכה בחינה מחודשת של החסמים המשמעותיים ביותר בדרך למימוש רחב

יותר של לימודים גבוהים בקרב האוכלוסייה הערבית. לאחרונה אימצה ות"ת את מסקנות הבדיקה וכבר החלה ביישומן כפי שמפורט בפרק הסוקר את עיקרי העשייה של ות"ת ומלי"ג בשנה שחלפה.